

**ГОТОВИ ЗА РАБОТА: СВЕТЪТ НА ТРУДА И
СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ**

- Първата ви заплата бележи началото на зрелия живот, като носи със себе си отговорността да управлявате собствените си финанси и началото на пътя към финансова независимост.
- Важно е да планирате и бюджетирате за основни житейски събития като подготовка за сватба, придобиване на жилище, родителство и пенсиониране.
- Инвестирайте рано, за да увеличавате богатството си, диверсифицирайте активите си и планирайте пенсионирането си.

УЧЕБНИ РЕЗУЛТАТИ

- До края на този раздел ще можете да:
- Разбирате финансовите последици от навлизането на пазара на труда.
- Идентифицирате основните финансови съображения при оценяване на предложения за работа.
- Правите разграничение между брутен и нетен доход.
- Разпознавате основните удръжки във фиша за заплата и тяхното предназначение.
- Разбирате основните данъчни задължения.
- Разглеждате различните видове трудова заетост.
- Разбирате основните видове обезщетения, предоставяни от системата за социално осигуряване (пенсия, инвалидност, наследствени обезщетения).
- Разпознавате значението на социалното осигуряване като част от по-широк финансов план.
- Знаете как да получите достъп до основна информация за своите осигурителни вноски и потенциални обезщетения (например чрез създаване на онлайн профил).

ПЪРВИТЕ ПАРИ

- Седмичните или месечните джобни пари, давани от родителите, вероятно са първите пари, които сте получили. В някои случаи тези джобни пари са били обвързани с оценките ви в училище, с това дали помагате в домакинството и други подобни условия, но защо?
- Получаването на джобни пари само по себе си е приятно, но също така представлява и ценна възможност за учене. Така започвате да разбирате стойността на парите, как да ги управлявате отговорно и как да ги планирате, спестявате и инвестирате.
- Важно е да осъзнавате откъде идват парите и че за да ги получите, е необходимо да се работи. Вероятно именно затова човек изпитва силно удовлетворение, когато за първи път изкара пари сам.

Съвети за изкарване на първите пари:

- Пазар за употребявани вещи или онлайн приложения. Продавайте неща, които вече не ви трябват, на пазар за употребявани вещи или онлайн.
- Изпълнявайте дребни поръчки за роднини срещу заплащане.
- Работете като детегледач или гледач на домашни любимци.
- Можете също да се възползвате от новите технологии и да ги използвате, за да печелите пари. Например:
 - Продавайте онлайн стокови снимки и видеа, ако фотографията и видеографията са ваша страст.
 - Бъдете (онлайн) преподавател или обучавайте други как да използват технологии (или друга област, в която сте добри).
 - Участвайте в (онлайн) анкети. Университетите често търсят участници.
 - Тествайте игри. Можете да печелите пари като „тестер на игри“, но за това ще са ви необходими определени програмни умения.
- След достигане на законовата възраст можете също да имате почасова работа или лятна работа.
- След навършване на 18 години се отварят и други възможности, като работа като продавач-консултант, в супермаркет или като сервитьор в кафене. На тази възраст е възможно да печелите малко повече пари и сами да решавате как да ги използвате. Това не е еднакво за всички – някои започват да печелят по-рано, други по-късно. Важното е човек да осъзнава стойността на парите и да се отнася отговорно към тях.

НЕКА ПОМИСЛИМ – „ПЪРВАТА МИ ЗАПЛАТА“

Помисли – Обсъди – Сподели Първата ви заплата или плащане от временна работа — как се почувствахте?
Какво направихте с нея?

- Похарчихте ли я, спестихте ли я или я споделихте с други?
- Какво бихте направили различно следващия път?
- Запишете своите отговори. След това ги споделете с партньор.

Трудов договор

- Ако работите, трябва да имате трудов договор, независимо от формата на заетост.
- Макар повечето трудови договори да са писмени, те могат да бъдат и устни.
- Устните договори имат същата правна сила, но е много по-трудно да се докаже какво е било договорено.
- Наличието на писмен договор ви дава по-голяма сигурност относно вашия статут и може да улесни разрешаването на евентуални спорове.
- Дори ако не ви бъде предоставен писмен договор, имате право на писмен документ, който описва основните условия на заетостта.
- Той трябва да съдържа информация за:
 - Длъжност
 - Възнаграждение
 - работно време
 - достъп до трудови придобивки, като обезщетение при болест и право на платен отпуск
- начална дата на работа и срокове за предизвестие.

Изрично договорени условия

Изрично договорените условия са части от вашия договор, които са изрично посочени, било писмено или устно договорени, между вас и вашия работодател.

- Те могат да включват:
 - обезщетение при болнични обезщетение при съкращение
 - работно време, включително извънреден труд какъв срок на предизвестие е необходим за прекратяване на договор размер на възнаграждението (включително заплащане за извънреден труд и бонуси)
 - платен отпуск и колко време имате право да ползвате. Повечето работещи на пълен работен ден имат право на 28 дни, а работещите на непълен работен ден получават същото право пропорционално на броя дни или часове, които работят.

Изрично договорените условия могат да бъдат посочени във вашия трудов договор, но също така и в:

- обявата за работа
 - писма, които получавате от работодателя
 - документи, които сте били помолени да подпишете, като наръчник или вътрешен правилник за служителите.
- Добре е да пазите копия от всички документи, които работодателят ви предоставя. Това значително улеснява разрешаването на евентуален спор относно договора ви.

Подразбиращи се условия

- Подразбиращите се условия не са записани в договора, но представляват очаквано поведение и обикновено се считат за част от повечето трудови договори.
- Например, очаква се да не крадете от работодателя си и да не разкривате поверителна информация.
- От своя страна работодателят е длъжен да осигури безопасна работна среда и не трябва да ви кара да извършвате незаконни действия, като например да управлявате незастраховано превозно средство.
- Условия могат да бъдат подразбирани и чрез установена практика и обичай.
- Това се случва, когато определени договорености никога не са били ясно формулирани, но с времето са се превърнали в част от трудовия договор. Примери за това могат да бъдат по-ранното приключване на работа в петък или коледен бонус.
- За да се приеме дадено право като установено чрез практика и обичай, то обикновено трябва да бъде:
 - непрекъснато прилагано
 - дългогодишно
 - получавано автоматично
 - очаквано и добре познато..

ФИШ ЗА ЗАПЛАТА

Всички служители и работници имат право на индивидуален, подробен писмен фиш за заплата – когато получават възнаграждението си или преди това. Фишът за заплата не е задължително да бъде на хартия – той може да бъде изпратен по имейл или достъпен чрез уебсайт. Правото на фиш за заплата се отнася както за работници на временна или случайна заетост, така и за служители. То не се прилага за независими изпълнители или хора, които работят на свободна практика.

Вашият фиш за заплата трябва да съдържа следната информация.

- Брутно възнаграждение. Това е пълният размер на заплатата ви преди да бъдат удържани данък или осигурителни вноски.
- Общата сума, която получавате след всички удръжки. Това се нарича нетно възнаграждение.
- Размерът на всички удръжки, които се променят от едно плащане до друго, както и за какво са направени. Те са известни като променливи удръжки. Такива са например данъкът и осигурителните вноски.
- Общият размер на всички фиксирани удръжки. Това са удръжки, които не се променят при всяко плащане – например членски внос към синдикат. Работодателят не е длъжен да посочва за какво са тези удръжки, ако предоставя отделен документ с тази информация поне веднъж годишно.
- Размерът и начинът на всяко частично плащане. Например отделно посочване на сума, изплатена в брой, и остатък, преведен по банкова сметка.
- Броят на отработените часове, ако възнаграждението ви зависи от времето, което сте работили.
- Работодателят може да включи и допълнителна информация във фиша за заплата, която не е задължен да предоставя. Например: данъчен код, осигурителен номер, ставка на заплащане (годишна или почасова), както и допълнителни плащания като извънреден труд, бакшиши или бонуси. Тези допълнителни плащания трябва да бъдат включени в брутното възнаграждение.

РАЗБИРАНЕ НА УДРЪЖКИТЕ И ДАНЪЦИТЕ ВЪВ ФИША ЗА ЗАПЛАТА

Често срещани удръжки във фиша за заплата:

Най-често срещаните удръжки и тяхното предназначение са:

- Данък върху доходите: принос към финансирането на обществени услуги (например пътища, образование, здравеопазване).
- Социално осигуряване / национално осигуряване (или еквивалент в съответната държава): осигурява обезщетения при пенсиониране, инвалидност и за наследници.
- Здравно осигуряване / национално здравеопазване (или еквивалент): финансира здравни програми.
- Пенсионни вноски: средства, отделяни за бъдещата пенсия (например 401k или фирмена пенсионна схема).
- Вноски за здравна застраховка: ако се предоставя чрез работодателя.
- Други удръжки: синдикални членски внос, дарения за благотворителни каузи и др.

КАКВО БИХТЕ НАПРАВИЛИ, АКО...?

Банковата ви сметка е паднала до 0 евро седмица преди деня за заплата, а наемът трябва да бъде платен.

- Обсъдете ситуацията с партньор.
- Помислете за поне 3 отговорни възможни решения.
- Споделете едно решение с групата.

РАЗЛИЧНИ ВИДОВЕ ТРУД

Самонаето лице

Самонаетото лице работи за себе си, а не за работодател. То няма традиционен трудов договор с компания, която изплаща заплати и предоставя придобивки.

- Трудово правоотношение: Самонаетото лице е собственик на своя бизнес или професия.
- Контрол: То има пълен контрол върху работата си, работното време, тарифите и клиентите.
- Данъци и придобивки: Самонаетото лице е отговорно за плащането на собствените си данъци (като данък върху доходите и социалноосигурителни вноски), здравно осигуряване и други разходи. То не получава фирмени придобивки като здравна застраховка или пенсионен план от работодател.
- Примери: фрилансъри (например графични дизайнери, консултанти, писатели), занаятчии, собственици на малък бизнес.

Служител с трудов договор

„Служител с трудов договор“ е работник, който има формално и продължително трудово правоотношение с компания или организация. Това правоотношение се регулира от трудов договор, който определя условията на работа.

- Трудово правоотношение: Работи за работодател въз основа на договор.
- Контрол: Работодателят определя как, кога и къде се извършва работата. Служителят трябва да спазва политиките и процедурите на компанията.
- Данъци и придобивки: Работодателят удържа данъците и социалноосигурителните вноски директно от заплатата. Служителите с трудов договор получават придобивки като фиксирана заплата, платен отпуск, болнични, здравно осигуряване, пенсионни вноски и обикновено по-голяма стабилност и сигурност на работното място.
- Примери: офис служители, работници във фабрики, учители, наети от училище.

Работещ в гиг икономиката

Терминът „гиг икономика“ се отнася до пазар на труда, при който преобладават краткосрочни или свободни ангажименти вместо постоянна работа. Работещите в гиг икономиката често изпълняват задачи или „гигове“ за различни платформи или клиенти. Тяхната правна класификация може да варира (понякога платформите ги разглеждат като „независими изпълнители“ или „самонаети лица“, а в други случаи има спорове дали трябва да бъдат класифицирани като служители).

- **Трудово правоотношение:** Често работят като независими изпълнители за дигитални платформи, които ги свързват с клиенти (например услуги за доставка на храна, споделено пътуване или онлайн фриланс работа).
- **Контрол:** Могат да имат по-голяма гъвкавост по отношение на работното време и избора на задачи, но платформите обикновено определят тарифите и условията за работа.
- **Данъци и придобивки:** Обикновено се третират като самонаети лица от платформите, което означава, че сами са отговорни за плащането на данъци, осигуровки и за собствените си социални придобивки. Доходите им често са нестабилни.
- **Примери:** куриери за доставка на храна, шофьори в услуги за споделено пътуване, фрилансъри, които намират работа чрез онлайн платформи.

LOCAL STORY - BULGARIA

Николай, 21 (София)

Следва инженерство и живее в общ апартамент с двама съквартиранти. Неговите месечни разходи:

- Наем: €180
- Комунални разходи: €40
- Храна: €100
- Мобилен: €15
- Той работи почасово в кафене и използва приложението Wallet, за да следи разходите си. Започнал е да спестява по 25 евро на месец чрез автоматично спестяване..
- **Размисъл:** Бихте ли могли да поддържате такъв начин на живот? Какво бихте променили?

МЕСТНА ИСТОРИЯ – ИТАЛИЯ

Джулия, 23 г. (Неапол)

Фрийлансър в областта на графичния дизайн. Тя използва Revolut за бюджетиране и краткосрочно инвестиране.

- Работи сезонна работа през лятото, за да допълва доходите си.
- Сблъсква се с нередовни плащания и дълго чакане за изплащане на фактурите.
- Задача за групата: Как може да използва технологични инструменти, за да изгради по-стабилен бюджет?

МЕСТНА ИСТОРИЯ – ГЪРЦИЯ

Андреас, 19 г. (Солун)

Живее с родителите си и учи икономика. Посещавал е семинар за бюджетиране за младежи в младежкия център.

- Използва приложението Plum, за да отделя по 1 евро на ден.
- Научил е за осигуровките и фиша за заплата от по-възрастен братовчед.
- Дискусия: Какъв финансов съвет бихте дали на Андреас, когато започва първата си първа почасова работа?

МЕСТНА ИСТОРИЯ

Тук учителят може да добави истории на млади хора от България, Гърция и Италия; включително гласове на младежи мигранти или младежи, които не учат, не работят и не се обучават (NEET).

ДИГИТАЛНИ ИНСТРУМЕНТИ ЗА ВАШЕТО ФИНАНСОВО ПЪТУВАНЕ

Разгледайте тези приложения:

- **Wallet** – проследяване на ежедневните разходи и поставяне на финансови цели
- **Plum** – автоматично спестяване и инвестиране на малки суми
- **Revolut** – виртуално бюджетирание, карти и основи на криптовалутите
- **YNAB (You Need A Budget)** – планиране на всяко евро

Гласувайте в групата: Кое приложение бихте изпробвали първо? Защо?

КАКВО Е СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ?

Социалното осигуряване е система за социално застраховане, която осигурява финансова защита на милиони хора. Това е система „разходо-покривна“ (pay-as-you-go): настоящите работещи правят вноски, с които се изплащат обезщетенията на настоящите пенсионери и други получатели на помощи. Това не е лична спестовна сметка, в която вашите пари просто се съхраняват и чакат да бъдат използвани.

Кой плаща и колко?

- **Вноска от служителя:** процент от доходите ви (до определен доходен лимит) се удържа от заплатата ви.
- **Вноска от работодателя:** работодателите също плащат съответен процент от името на своите служители.
- **Самонаети лица:** самонаетите лица плащат както частта на служителя, така и частта на работодателя.

Трите стълба на социалноосигурителните обезщетения

Пенсионни обезщетения:

- Това е най-известният вид. Хората получават месечни плащания след пенсиониране, които се определят въз основа на техния осигурителен доход и възраст..

- **Обезщетения при инвалидност:**

- Осигурява доход на хора, които не могат да работят поради тежко медицинско състояние, което се очаква да продължи поне една година или да доведе до смърт.

- **Обезщетения за наследници:**

- Осигурява плащания на членовете на семейството (например съпруг/съпруга, деца) на работник, който е починал.

ИТАЛИЯ – ПОЗНАВАЙТЕ ПРАВАТА СИ НА РАБОТНОТО МЯСТО

Първа работа? Знайте това:

- Минимална заплата: Няма национален закон за минимална работна заплата, но повечето работни места са обхванати от колективни трудови договори (CCNL).
- Стандартен договор: договор за обучение (contratto di apprendistato) или краткосрочен договор (tempo determinato).
- Удръжки във фиша за заплата: вноски към INPS (пенсия и обезщетение за безработица), данък върху доходите IRPEF.

Социално осигуряване:

INPS (Istituto Nazionale della Previdenza Sociale) отговаря за:

- обезщетения при безработица (NASPI)
младежка помощ (Assegno Giovani)
семеини помощи
- Полезни връзки:
<https://www.inps.it>
<https://www.garanziaiovani.gov.it>
- Знаете ли, че? Garanzia Giovani предлага посредничество при намиране на работа, обучения и стажове за младежи NEET под 29 години.

ГЪРЦИЯ – ПОЗНАВАЙТЕ ПРАВАТА СИ НА РАБОТНОТО МЯСТО

Обучителят трябва да добави информация за националния контекст.

БЪЛГАРИЯ – ПОЗНАВАЙТЕ ПРАВТА СИ НА РАБОТНОТО МЯСТО

**Обучителят трябва да добави информация за
националния контекст.**

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

1

- **Финансовата отговорност започва рано:** Първата ви заплата бележи началото на финансовите отговорности в зрелия живот и изисква бюджетиране и планиране на важни житейски събития.

2

- **Разбирайте своя договор:** Независимо от вида на заетостта, винаги трябва да имате трудов договор (за предпочитане писмен), който ясно определя условията, възнаграждението, работното време и придобивките, и улеснява решаването на евентуални спорове.

3

- **Познавайте вида на заетостта си:** Бъдете наясно с разликите между самонаета заетост, работа като служител по трудов договор и работа в гиг икономиката, тъй като всеки от тези видове заетост има различно отражение върху контрола върху работата, данъците и социалните придобивки.

4

- **Социалното осигуряване е ключово:** Социалното осигуряване е важна система, която предоставя обезщетения при пенсиониране, инвалидност и за наследници; важно е да разбирате своите вноски и потенциалните си права като част от цялостното си финансово планиране.

ASSOCIAZIONE
URT

cre thi dev
creative thinking development

АКТИВНИ
КРЕАТИВНИ ЕКИПИ

Co-funded by
the European Union

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Innovation Council and SMEs Executive Agency (EISMEA). Neither the European Union nor EISMEA can be held responsible for them.